

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІ ТА СОЦІОЛОГІЇ**

УДК 101.1:001:62

Гудима І. П.

доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології

ВИПАДКОВІСТЬ В ФУНДАМЕНТАЛЬНІЙ НОМОЛОГІЇ СВІТОБУДОВИ

Зміщення фокусу уваги в межах синергетичної парадигми на феномен нестабільності й випадковості в протіканні процесів світу спричинило закладання підвалин нового нелінійного стилю мислення та, відповідно, артикуляцію положень нелінійного детермінізму в основних дисциплінарних практиках – науці, філософії та релігії. Зміна онтологічних філософських ідей щодо характеру вихідної номології (фундаментальної закономірності світобудови) та перегляд традиційних поглядів на однозначність зв'язків та відношень у природі в цілому завдячувало розвитку нерівноважної термодинаміки та запровадження у наукові студії статистичних прийомів і операцій дослідження. Для переусвідомлення місці випадковості в протіканні процесів об'єктивного світу велику роль зіграла поява квантової механіки, де основною темою наукової зацікавленості була ймовірнісна (випадкова) поведінка мікрооб'єктів.

Абсолютизація динамічних законів, скажімо, у період становлення й розвитку класичної науки, які описують поведінку ізольованих й ідеалізованих об'єктів, продукувала положення механістичного детермінізму, де Всесвіт зіставлявся з годинниковим механізмом, дію якого можна цілком збагнути звернувшись до законів динаміки Ньютона. Натомість вивчення випадковості у квантових процесах показало, що передбачення науковця набувають не достовірного, а тільки ймовірнісного характеру. Такий стан речей зумовлений функціонуванням низки випадкових чинників, яке існує в статистичних множинах, наприклад в масових заходах. Коли ж кинути ще більш ретроспективний погляд на минуле, то виявиться, що нівелювання ймовірності системно аргументувалося в міркуваннях видатного вченого П'єра Лапласа, в його уявленнях про жорстку одно-лінійно спрямовану дію динамічних законів. У системі його суджень причина необхідно зумовлює наслідок, а, відтак, майбутній стан об'єкта можна знати достеменно. Між тим відомо, що людське пізнання в принципі не може охопити всю сукупність існуючих явищ та процесів, в їх взаємозв'язках і взаємовідношеннях, а людина не в змозі досягнути всі ланцюжки каузальних зв'язків, підстав і наслідків, а відтак, думалося в той час, вона вимушена вводити поняття випадковості та ймовірності, як міри власного незнання. Далєбі, механістична методологія класичної фізики, де абсолютизувалася необхідність та одночасно гранично применшувалася випадковість, в світлі нових наукових відкриттів осуджувалася науковцями за її надмірне спрощення, майже карикатурне відображення об'єктивної реальності [1, с. 16]. Далєбі, ця реальність з часом виявилася більш багатоплановою й різноманітною, до того ж різноманітною настільки, що на одних рівнях цієї реальності виявляються закони, питомо інші аніж на інших. Принцип невизначеності Вернера Гейзенберга, згідно з яким неможливо напевно визначити величину обох парних характеристик квантової системи, прямо вказував на новий рівень взаємозалежності характеристик елементів мікросвіту. Феномен квантової заплутаності (квантового зв'язку) Поля Дірака, - шанувальника ідей Вернера Гейзнгберга, відкривав нові аспекти реальності; так йшлося проте дві системи, що взаємодіють між

собою деякий час і після віддалення однієї з них від іншої, вони продовжують існувати взаємодіючи між собою, як нове унікальне утворення – те, що відбувається з однією, продовжує миттєво впливати на іншу, долаючи будь яку відстань.

З часом виявлення фізичної природи процесів самоорганізації в світі в цілому та його окремих елементах вимусило дослідників звернути пильну увагу на біфуркаційні моделі розвитку [2, с. 681]. У них, як відомо, вихідне середовище, що підпадає під лінійні рівняння, за умов зміни значення ключового параметра (температури, тиску) може позбутися стану стабільності. Характер взаємодії між його (середовища) елементами стає настільки інтенсивним, що саме середовище стає нелінійним. Нелінійна характеристика взаємодії елементів середовища породжує в вузлах біфуркації декілька варіантів розвитку. Одне з рівноймовірнісних рішень реалізується завдяки флуктуації, яка і визначає випадковий вибір, що зумовлює існування нової макроструктури. А відтак, природа світу показала науковому мисленню новий, більш складний рівень власної організації, який за переконанням І. Пригожина, може бути глибоко осягнений з позицій «фізики становлення». Коли для епохи класичної і некласичної науки характерними були методологічні засади «фізики буття», з її онтологізацією незмінної субстанції, як сутності й єдиної основи буття, то постнекласична наука, зосередившись на інших – квантових або релятивістських реальностях, здійснила концептуальну перебудову в науці, шляхом переходу від усвідомлення сутності, як незмінної - до динамічної стійкості в розумінні матеріальних взаємодій.

Феномен нестабільності породжує проблему, яка очікує на своє з'ясування і в сфері академічної науки, і в царині гуманітарної традиції, – проблему прогнозування. Знання вихідних станів системи, де упродовж процесів самоорганізації діє чинник випадкової флуктуації, не передбачає високу ймовірність умовиводів прогностичного гатунку щодо майбутніх станів системи в цілому. Позаяк тут на авансцену виходить «його величність випадок», яким в нерівноважних станах системи не можна нехтувати, оскільки співвідношення між випадковістю й необхідністю, між флуктуаціями та детерміністськими алгоритмами, інше, аніж в стаціонарному середовищі. Поблизу вузлів біфуркації безроздільно панують мікрофлуктуації або випадковості, в той час, коли в віддалених від них позиціях існує детерміністський стан речей. Для дослідження в межах синергетики об'єктів, випадковість не менш вагома, аніж необхідність, коли «значущість флуктуації, і сама ситуація вибору об'єктивно обґрунтовані, а випадковість виявляється доповненням необхідності» [3, с. 106].

Світоглядна цінність такого стибу узагальнень нині виражена з-за того, що об'єктивність необхідності завжди була беззаперечною, в той час, коли об'єктивність випадковості подекуди не знаходила визнання. Концепції нерівноважної термодинаміки й теорії самоорганізації нелінійного середовища спричинили парадигмальні зрушення в сучасному природознавстві. Широке застосування статистичних прийомів дослідження відкрило нові, більш складно-організовані рівні реальності, дозволило побачити випадковість як самостійний чинник, необхідну складову самоорганізації матеріального світу. В процесі становлення нелінійного середовища необхідність торує свій шлях через шерег випадковостей, коли автономна самоорганізація речовини, досягнення нею більшої упорядкованості, постає з хаотичних станів, в кінцевому рахунку зменшуючи ентропію.

Новий, не зашорений існуючими схемами, погляд на об'єктивну реальність, дозволяв побачити в її основі всезагальний світовий взаємозв'язок, що утворюється з різних форм детермінації, котрі різняться між собою як за структурою, так і за зовнішніми проявами. Виявилось, що дивовижне різноманіття світу, його гнучкість, зумовлені єдністю

автономності та залежності, порядку й хаосу, що порядок, як такий, постійний процес становлення нового відбувається через хаос [4]. Низка таких ідей піднесена на рівень світоглядних узагальнень по новому концептуалізувала історичний поступ людства, його культурний прогрес, свободу, як неможливі в суворо упорядкованій системі координат, поза чинником випадковості та поза постійними змінами ймовірностей.

Література

1. Пригожин И. От существующего к возникающему. М.: Наука, 1985. 328 с.
2. Можейко М.А. Синергетика. Всемирная энциклопедия: Философия XX век. Главн. научн. ред. и сост. А.А. Грицанов. М.: АСТ, Минск: Харвест, Современный литератор, 2002. С. 677-687.
3. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления. К.: Либідь, 1990. 152 с.
4. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой. Пер. с англ. М.: Прогресс, 1986. 432 с.

УДК 316.334

Зоська Я. В.

доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри філософії та соціології

Пустовий О. О.

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ ПРАВА І КУЛЬТУРИ У ПРАКТИКАХ ПОВСЯКДЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ АКТОРІВ

В міждисциплінарних студіях право аналізується в його державницькому, нормативістському, соціально-груповому походженні. Кілька десятиліть тому в юриспруденції та гуманітарних науках відбулося формування парадигми, ґрунтованої на низці міждисциплінарних підходів до вивчення права, яка поставила на чолі дослідження права як феномену повсякденного життя, дослідження права як низки культурних практик, які динамічно конституують соціо-культурну та політико-економічну реальність, яку сприймає і розуміє наша буденна свідомість [1; 2]. Об'єднання різних підходів, методологій передбачає інші форми пізнання права у культурному, соціальному та нормативному аспектах.

Просторами перетину права, культури та повсякдення в нашому розумінні можуть бути, по-перше, мультиномічність повсякдення, яка дозволяє побачити право в мистецтві, моралі, літературі, архітектурі, побуті та ін.; по-друге, зафіксувати право на рівні повсякденного сприйняття (соціальних узвичаєнь); по-третє, аналізувати право як частину фізичного (простору), освоєного в соціальних практиках; по-четверте, констатувати присутність права в різноманітних об'єктах культури. Право, водночас, можна розглядати як силу, яка активно формує культуру та об'єкт впливу культури у різноманітних проявах, включаючи соціо-гуманітарні та культурологічні науки.

Дослідження права як культурного утворення вмотивовує до автономно-системної інтерпретації його при включеності в більшу за масштабом впливу систему, а саме – в культуру як парадигму правотворення. Культура, стаючи парадигмою правоутворення, виступає водночас як парадигма право-розуміння і структурується як ціннісно-нормативний фонд суспільства, який включає не тільки структуру формального права, але